

HAFT KASZUBSKI

wzory czepcowe

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
GDAŃSK 1975

Tę teczkę wzorów haftu kaszubskiego poświęcamy wzornictwu, które umownie nazywamy czepcowym. Wzory tego haftu istotnie się różnią od zebranych w tęczkach już wydanych: szkół żukowskiej, puc-kiej i wejherowskiej, oraz w teczce, która się jeszcze ukaże — haftów szkoły wdydzkiej. W odróżnie-niu od wielobarwnych haftów poszczególnych szkół — wzory czepcowe są jednobarwne, z dopuszczeniem dwóch kolorystycznych wariantów. W teczce drukujemy wszystkie w kolorze żółtym, można jednak wyszywać je również nicią białą. W jednym i drugim wypadku stosuje się obramowanie nicią brązową, dla podkreś-lenia rysunku motywów. Kaszubskie hafty czepcowe od wielobarwnych różnią się także motywami i kompo-zycją, która gra tu rolę tym istotniejszą, że liczba motywów jest stosunkowo ograniczona. Dlatego też w teczce tej rezygnujemy z odrębnej, zbiorczej planszy elementów — wszystkie stosowane w hafcie czepco-wym znajdują się we wzorach.

Haft czepcowy pochodzi, zgodnie z nazwą którą przyjęliśmy, z czepców noszonych na Kaszubach przez ko-biety jeszcze w ubiegłym stuleciu. Czepce te, sztye najczęściej z aksamitu, ozdabiane były wypukłym haftem złotym lub srebrnym. Nazywano je złotogłowiami lub złotnicami. Wykonywane były m.in. przez za-konnice w dwóch klasztorach słynących na Kaszubach z haftów: norbertanek w Żukowie i cysterek, a na-stępnie benedyktynek w Żarnowcu. Złotnice były częścią stroju ludowego bardzo kosztowną; w połowie ubiegłego stulecia czepiec wyszywany nicią srebrną kosztował 12 talarów. Noszono je też tylko od święta i pieczęlowicie przechowywano, przy czym bywało, że w tym samym czepcu chodziła po matce córka, a czasem jeszcze wnuczka. Dzięki dbałości jaką złotnice otaczano niewielka ich liczba przetrwała do dziś i obecnie również troskliwie przechowywana jest w muzeach. Czepce są też jedynym autentycznym fragmen-tem kobiecego kaszubskiego stroju ludowego jaki się zachował, stroje ludowe wyszły bowiem na Kaszubach z codziennego użycia ponad sto lat temu. Już jednak w latach międzywojennych, kiedy na potrzeby ka-szubskich zespółów ludowych poczęto rekonstruować strój ludowy, sięgnięto do wzorów złotnic, przy czym nie tylko zaczęto je powtarzać na czepcach ale również przenosić na gorseciki, ozdabiając złotą nicią zarówno plecy jak przody. Już wówczas zastępowano też czasem nić złotą lub srebrną — żółtą lub białą muliną, przede wszystkim ze względu na mniejszy koszt, ale również dlatego, że nie każda hafciarka z techniką haftu szychem, znacznie trudniejszą, dawała sobie radę.

Na płótno — serwety, bieżniki, makatki — hafty czepcowe zaczęto na Kaszubach przenosić po drugiej woj-nie światowej, w latach pięćdziesiątych. Przyczyniła się do tego w dużej mierze ówczesna polityka „Cepeli”, której nadzór artystyczny lansował hafty jednobarwne uważając, że „złote” i białe serwety są znacznie ład-niejsze od kolorowych. To stanowisko „Cepeli” spotkało się z gorącym sprzeciwem tak ludowych hafcia-rek, jak etnografów i miłośników haftu kaszubskiego; spór zakończył się też zwycięstwem rzeczników haftu wielobarwnego, który w pełni powrócił do łask. Ale również hafty czepcowe pozostały w zastosowaniu i chociaż są znacznie rzadziej wykonywane przez hafciarki, mają prawo obywatelstwa. Wzory tych haftów są prawie jednakowe na całym Kaszubach, ich cechą charakterystyczną jest między innymi miękkie za-okrąglenie linii rysunku liści, po którym najłatwiej można odróżnić wzór czepcowy od wzoru którejkolwiek szkoły haftów kolorowych.

W tej teczce wykorzystaliśmy wzory na serwety, bieżniki i makatki zaprojektowane przez niezyczące już znane żukowskie hafciarki Zofię i Jadwigę Ptachówno, a udostępnione nam przez Marię Nowicką, która była ich uczennicą. Siostry Ptachówno motywy swych „złotych” i białych haftów czerpały nie tylko z czepców, również z paramentów kościelnych przechowywanych w skarbcu kościoła poklasztornego w Żukowie, stąd ich szczególnie bogactwo. Co więcej — ze szczególnym mistrzostwem potrafiły je cieniować, dobierając różne odcienie nici żółtych i pomarańczowych, aż po beżowo-brązowe. Tą właśnie techniką wykonywały między in-nymi niezwykle efektowny wzór makatki, który reproduujemy na planszy nr 1, w podwójnym zmniejszeniu. Wzory sióstr Ptachówni znajdują się na planszach nr 1–6. Wzór planszy nr 7 zaczerpnięty został z innego źródła — z serwety wykonanej przez Władysławę Wiśniewską z Wdydz. Jeszcze inne jest pochodzenie wzó-rów nr 8–10 — zaprojektowała je Anna Konkel z Wejherowa. Wzory Anny Konkel, które można stosować na serwetach, bieżnikach, poduszkach i makatkach, w intencji hafciarki zostały opracowane na gorseciki, czepce i chustki na głowę do kaszubskiego stroju ludowego. Sądzymy, że to ich zastosowanie będzie również przydatne dla odbiorców naszej teczki m.in. na współczesne bluzki i spódniczki. A oto przeznaczenie poszczególnych wzorów znajdujących się na planszach:

- 1 — wzór na makatkę, w dwukrotnym zmniejszeniu;
- 2 — wzór na serwetę kwadratową i szlak na bieżnik lub serwetkę;
- 3 — wzór na serwetę kwadratową;
- 4 — wzór na serwetę kwadratową;
- 5 — wzór na serwetę lub poduszkę i szlak na serwetki lub do wykańczania brzegu;
- 6 — wzór na serwetę kwadratową lub okrągłą;
- 7 — wzór na serwetę okrągłą;
- 8 — wzory na plecy gorsecika i czepiec lub chustkę nadające się na poduszkę lub serwetę i na serwetkę;
- 9 — wzór na plecy gorsecika nadający się na poduszkę;
- 10 — wzory na przody gorsecików nadające się na serwetki, bieżniki i makatki.

Technika haftu kaszubskiego jest dosyć prosta. Podstawowym jest ścieg angielski, zwany przez hafciarki ludowe „płaskim”. Łodygi kwiatów, wąsy, obwódki wokół wisienek i innych motywów wykonuje się ście-giem wodnym, siatki — ściegiem „Janina”, a punkty, które hafciarki na Kaszubach nazywają „piegami” — węzełkami. Przed przystąpieniem do wyszywania najlepiej jednak, dla zorientowania się w technice, obej-rzeć jakiś już gotowy haft. W hafcie „złotym” stosując kolor żółty, słoneczny, a w białym czystą biel, należy haftować tak, aby na lewej stronie płótna wzór wyglądał prawie identycznie jak na prawej, nie płatał się w suplach i węzłach. Właśnie ta lewa strona jest najlepszym sprawdzianem technicznych umiejętności hafciarki. Po ukończeniu haftu należy serwetę, poduszkę czy bieżnik wyprać pamiętając że haftów krochma-lić nie wolno. Prasować na wilgotno, przez szmatkę, po lewej stronie. Brzegi kaszubskich haftów wykańcza się najczęściej mereżką z zakładem zależnym od wielkości serwety od 1,5 do 4 cm. Serwety czy bieżniki można też wykańczać ściegiem angielskim („płaskim”), wyszywanym w jednakowe lub na przemian większe i mniejsze półokrągłe „ząbki”, ewentualnie frędzlami, które stosuje się również przy poduszkach i na dole przy makatkach, frędzle są jednak dosyć niepraktyczne w praniu. Najpiękniej wzory czepcowego haftu ka-szubskiego prezentują się na płótnie szarym, ale nicią żółtą można je wykonywać i na płótnie białym.

Na koniec — o metodzie przenoszenia rysunku wzorów z plansz na płótno, stosowanej przez hafciarki ludo-we. Kontury wzoru należy przerysować zwykłym ołówkiem na pergaminie (kalka techniczna jest mniej do-godna bo szybciej się niszczy) i następnie dość gęsto dobrze ponakłuwać ich linie na wylot igłą. Z kolei pergamin rozkłada się na płótnie, mocując szpileczkami, tak żeby się nie przesunął i uprzednio przygoto-wanym tamponem, najlepiej z flaneli, maczanym w nafcie i pocieranym o granatową, lub czarną kalkę maszynową, lekko naciskając przesuwając się po wzorze. Kalka przenika wówczas przez nakłute dziurki i trwale zaznacza kropkowaniem rysunek na płótnie. Podziurkowany pergamin nadaje się do wielokrotnego użycia.

Wszystkim nabywcom naszej teczki czepcowej życzymy wielu pięknych kaszubskich haftów.

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
Oddział Miejski w Gdańsku

Teczka zawiera 10 numerowanych plansz, według wzorów Zofii
i Jadwigi Ptach udostępnionych przez Marię Nowicką oraz
wzorów Anny Konkel i haftu Władysławy Wiśniewskiej.
Opracowanie do druku: Małgorzata Rezmer-Marczak
Tekst: Izabella Trojanowska

Wydawca: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Miejski
w Gdańsku

Druk: Drukarnia Gdańskiego Wydawnictwa Prasowego
Nr zam. 2219 Nakład: 10000 O-9 Cena: 50 zł